

આ અંકનું વૃક્ષ

પુત્રજીવક (Putranjiva roxburghii)

સામાન્ય અંગ્રેજી નામ: પુત્રજીવા, લકી બીન ટ્રી,
હિંદી, મરાઠી, ગુજરાતી, સંસ્કૃત : પુત્રજીવા, પુત્રવંતિ, જીવપુત્રક
તમિલ : ઇરુકોલી, કરૂપાલા
મલયાલમ: પોંગલમ
તેલુગુ : કુદુરુ, પુત્રજીવિકા
બેંગાલી : જીયોસુત
Botanical name: Putranjiva roxburghii

ભરૂચમાં સ્થાન : શક્તિનાથ Underbridgeથી શહેર તરફ જતા અમૂલ પાર્લરના ખૂણા પર અને રૂંગટા આંખની હોસ્પિટલ જતા નગરપાલિકા પ્રાથમિકશાળાના બગીચામાં ત્રણ ઝાડ છે.

પ્રાચીન સમયથી આ ઝાડ માટે એવી માન્યતા છે કે તે અનિષ્ટ કે પિશાચી શક્તિઓથી બાળકને દૂર રાખે છે અને આવી જ કોઈક માન્યતા (અંધશ્રદ્ધા કે શ્રદ્ધા ???)ને કારણે તેના બીજની માળા બાળકોના ગળામાં પહેરાવવામાં આવતી. આવી ચોક્કસ માન્યતાઓને કારણે જ આનું નામ ભારતની લગભગ બધી જ ભાષાઓમાં પુત્રજીવક કે પુત્રજીવક એવા અર્થ વાળું છે.

આગામી કાર્યક્રમ

દર વર્ષે જાન્યુઆરીમાં એક વૈજ્ઞિક કાર્યક્રમ "એશિયન વોટરબર્ડ સેન્સસ" હેઠળ વિવિધ જગ્યાએ જળવિસ્તારના પક્ષીઓની ગણતરી કરવામાં આવે છે જેમાં વિવિધ સંસ્થાઓ ભાગ લે છે. છેલ્લા બે વર્ષથી ભરૂચમાં પણ આ કાર્યક્રમ હેઠળ પક્ષી સંરક્ષણ મંડળ-ગુજરાતના માર્ગદર્શન હેઠળ ભરૂચ પ્રકૃતિ મંડળ દ્વારા નર્મદાનગર કોમ્યુનીટી સાયંસ સેન્ટરના સહયોગથી પક્ષીગણતરી કરવામાં આવે છે. આ વર્ષે આપણે ૨૬-જાન્યુઆરી, ૨૦૧૪ ને રવિવારના રોજ પક્ષીગણતરીનો કાર્યક્રમ પાનોલી ખાતે આવેલ GIDCના જળાશય પર રાખેલ છે. "ભરૂચ પ્રકૃતિ સંરક્ષણ મંડળ", આ કાર્યક્રમ માટે સ્વયંસેવકોને આવકારે છે. સ્વયંસેવકોએ પાનોલી GIDC જળાશય પર સવારે ૭:૪૫ કલાકે સ્વખર્ચે હાજર રહેવાનું રહેશે. પક્ષી ગણતરીનો કાર્યક્રમ સવારે ૮:૦૦ થી ૧૦:૦૦ કલાક સુધી ચાલશે. રસ ધરાવતા સ્વયંસેવકો ૨૦ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૪ પહેલા પોતાના નામ નીચેના ઈ-મેઈલ પર નોંધાવી શકે છે. કાર્યક્રમની વધુ માહિતી બાદમાં જણાવીશું.

સ્થળ: પાનોલી GIDC જળાશય

તારીખ: ૨૬-૦૧-૦૨૧૪ ૭:૩૦ કલાકે

સંપર્કસૂત્ર : bharuch.nature.club@gmail.com

શ્રી નીતિન ભટ્ટ : ૮૨૩ ૮૦૦૩ ૪૦૭

શ્રી હિરેન મજીઠીયા: ૯૬૬૨૫૧૪૮૫૫

પક્ષી નોંધ

તેનું બોટનિકલ નામ પણ સંસ્કૃત નામ પુત્રંજીવા અને વિલિયમ રોક્ષબર્ગ (સુપ્રીટેન્ડન્ટ, રોયલ બોટનિકલ ગાર્ડન, કલકત્તા, જે હાલમાં આચાર્ય જગદીશચંદ્ર બોઝ ભારતીય વનસ્પતિ ઉદ્યાન તરીકે ઓળખાય છે.) ના નામ પરથી Putranjiva roxburghii પડ્યું છે. (સંદર્ભ : Common Tree - Dr. H. Santapau, NBT)

ભારતનું મૂળ વતની ગણાતું આ ઝાડ હિમાલયની તળેટીથી માંડી દક્ષિણ ભારત સુધીના બધા જ પ્રદેશોમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે પણ તે લગભગ છુટાછવાયા પ્રમાણમાં હોય છે. આ ઉપરાંત બારેમાસ લીલું, છાંયો આપનારું તથા સુંદર દેખાવ ધરાવતું હોવાથી બાગ-બગીચાઓમાં પણ વાવેતર કરવામાં આવે છે.

મધ્યમ કદનું ગણાતું આ ઝાડ અનુકૂળ પરિસ્થિતિમાં લગભગ 25 મીટર સુધીની મહત્તમ ઉંચાઈનું થઈ શકે છે. મુખ્ય થડ સીધું ટટાર અને ઉપરથી ખુબ જ શાખાઓ અને ઉપશાખાઓ ધરાવે છે. ઉપશાખાઓ નીચે તરફ લટકતી હોય છે જેના કારણે ઝાડ આકર્ષક દેખાવ અને ગાઢ છાંયડો ધારણ કરે છે. તેના પાન ચળકતા, ઘેરા લીલા હોય છે. તેના ફળ કાચા હોય ત્યારે લીલા, કઠણ, અંડાકાર અને પાકે ત્યારે આછા પીળા-સફેદ અને નરમ માવા વાળા હોય છે. અંદરનું બીજ બોરના ઠળિયા જેવું જ અને ખુબ કઠણ હોય છે.

ઉપયોગ: સુંદર દેખાવ અને આહલાદક છાંયડાને કારણે ખાસ કરીને બગીચાઓમાં વાવવા માટે ખુબ ઉપયોગી છે. આ ઉપરાંત તેના કેટલાક ભાગોને શર્દી જેવા રોગમાં વાપરવામાં આવે છે. તેના બીજમાંથી મળતું તેલ દિવો બાળવાના ઉપયોગમાં લેવાય છે. પાંદડા ફજાળમાં ઢોરના ચારા તરીકે ઉપયોગી ગણાય છે.

સંદર્ભ સાહિત્ય : 1. Wealth of India - NISCAIR 2. Flowering Trees - M S Randhawa 3. Common Tree - Dr. H Santapau

નોંધ: ભરૂચનું શક્તિનાથ ફાટક પાસેનું ઝાડ નજીક નવા બંધાયેલા શોપીંગ કોમ્પ્લેક્સ દ્વારા કાપી નખાતું હતું તે ઝાડ નજીક નાનકડી લારી ધરાવતી એક વૃદ્ધા દ્વારા જોરદાર વિરોધને કારણે આ ઝાડ બચી ગયું છે. પણ તેના પર ખતરો કાયમ છે. વૃદ્ધાની ગેરહાજરીમાં ક્યારે સફાયો થાય તે કહેવાય નહિ. જો કે વૃદ્ધા હિંમત સાથે કહે છે કે હું છું ત્યાં સુધી આ ઝાડ હું કાપવા નહીં દઉં.

આ અંકનું પક્ષી

રાખોડી પીળો માખીમાર (Grey-headed Canary-flycatcher)

રાખોડી પીળો માખીમાર એ માખીમાર કુળનું એક નાનું પક્ષી છે. તે મોટેભાગે એશિયાના ઉષ્ણકટિબંધિય જંગલોમાં જોવા મળે છે. આપણા ગુજરાતમાં તે શિયાળું પ્રવાસી પક્ષી છે. આ પક્ષી હાલ શિયાળામાં આપણે ત્યા જોવા મળતું હોવાથી તેને અહીંયા ખાસ સામેલ કર્યું છે. લગભગ ફેબ્રુઆરીના અંત સુધી જોવા મળશે.

વઢવાણા ખાતે પક્ષી-નિરીક્ષણ

તા.૫-૧૨-૨૦૧૪ ના રોજ વઢવાણા તળાવ (ડભોઇ પાસે) ની મુલાકાત લીધેલ હતી. ગયા વર્ષ કરતા પક્ષી સંખ્યા ઓછી હતી. સારા વરસાદને કારણે ઉ.ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રના બધા તળાવો ભરપૂર હોવાથી પક્ષીઓની સંખ્યા ઘટવાનું અનુમાન કરી શકાય. રવિવારને કારણે સહેલાણીઓ અને સામાન્ય પ્રવાસીઓ રજાની મજા માટે કે પીકનિક માટે મોટી સંખ્યામાં ઉમટી પડતા હોય પક્ષીનિરીક્ષકો માટે રવિવાર યોગ્ય ન લાગ્યો. વધુ કોલાહલને કારણે પક્ષીઓ કિનારાથી દૂર રહેતા હતા. ભગતડા અને નાની ડૂબકીની સંખ્યા વિશેષ હતી. આ ઉપરાંત કારચિયા, ચોટીલી કાબરી બતક, નકટા વગેરે સહેલાઈથી જોવા મળતા હતા. ૩૦થી વધુ ગાજહંસની હાજરી અને મત્સ્યભોજની હાજરી મુખ્ય આકર્ષણ કહી શકાય. ટેલિસ્કોપ કે સ્પોટીંગસ્કોપ હોય તો વધુ મજા માણી શકાય. ગાજહંસ સિવાયના અન્ય બધા જ પક્ષીઓ પાનોલી ખાતે સહેલાઈથી નિહાળી શકાય છે.

-નીતિન ભટ્ટ

સિંહોરમાં પક્ષી-નિરીક્ષણ:

આ વખતે હું એક સામાજિક કામ માટે મારા વતન સિંહોર ગયો. જ્યાં મેં ખુબ સરસ અનુભવ કર્યો. સૌથી પહેલા મારા ધરની આજુબાજુ વિવિધ પક્ષીઓ જેવા કે ફૂટકીઓ, દરજીડા, પતરંગા વગેરે જોવા મળ્યા. પણ જેને હું દર વર્ષે શિયાળામાં જોતો હતો તે ગુલાબી વૈયા જોવા ના મળ્યા. પછી એક દિવસ પક્ષી-નિરીક્ષણ અર્થે નીકળ્યો ત્યારે શકરો, તારોડીયાનું ટોળું, મોટી માત્રામાં બુલબુલ, કાબર, દેશી ચકલીઓ જોઈ. ગૌતામેશ્વરની આજુબાજુ વિવિધ પ્રવાસી પક્ષીઓ જેવા કે નાની ડૂબકી, નકટા, ભગવી સુરખાબ, લુહાર બતક, નીલશિર, ટીલીયાળી બતક, રાખોડી કરચિયા, ભગતડા અને ભારતીય કાજીયા જોયા. આ સિવાય નાનો રાજાલાલ, પોપટ, કોચલ વગેરે પક્ષીઓ જોયા. વધારે વાંચવા માટે [અહીં ક્લિક કરો.](#)

-હિરેન મજીઠીયા

વર્ણન

તે લગભગ ૮-૧૦ સે.મી. લંબાઈ ધરાવે છે. તેના માથા પર ચોરસ આકારની કલગી હોય છે અને માથાનો ભાગ રાખોડી હોય છે. શરીરનો બાકી ભાગ પીળો હોય છે અને તેનો પાંખો પર કાળા અને રાખોડી રંગની કિનારી હોય છે. નર અને માદા લગભગ સરખા હોય છે અને પ્રજનનઋતુમાં તેમની વચ્ચે તફાવત કરવો અશક્ય છે. આ પક્ષીઓ (તેના કુળના બીજા પક્ષીઓની જેમ) મોટા ઝાડની નીચેની ડાળીઓ પર બેસી રહે છે જેથી જમીન પર કે હવામાં ઉડતા કૂદા-જંતુને પકડી શકે અને ખાસ કરીને શિકારી પક્ષીઓની નજરથી પણ બચી રહે છે.

ખોરાક અને આવાસ

તેઓ કીટકભક્ષી હોવાથી મોટેભાગે કીટકો જ આરોગે છે. ક્યારેક તે ફળો પર પણ નભે છે. તે મોટેભાગે ઝાડની નીચેની ડાળીઓ પર અને જમીન પર ઝાડી-ઝાંખરા પર જોવા મળે છે. તે કીટકભક્ષણ માટે વિવિધ પક્ષીઓ સાથે ટોળાઓમાં શિકાર કરે છે અને બીજા પક્ષીઓ સાથે જોવા મળે છે. નર અને માદા સાથે શિકાર કરતા જોવા મળે છે.

સંવનન

તે ઉનાળામાં સંવનન કરે છે. ભારતમાં તેનો સંવનનકાળ એપ્રિલથી જુન દરમિયાન હોય છે. પશ્ચિમી ચીનમાં તે થોડો મોડો હોય છે. માળો માદા એકલી જ બનાવે છે જે કરોળિયાના જાળા અને લીલ જેવા પદાર્થો વડે બનાવે છે. મોટેભાગે માળો ઝાડની ડાળીઓના સાંઘાવાળા ભાગમાં લટકાવીને બનાવે છે. માદા ૩-૪ ઈંડા મુકે છે જેનું સેવન ૧૨-૧૫ દિવસ સુધી ચાલે છે.

Important Information

સહયોગી સંસ્થા મહિરૂ ફાઉન્ડેશન દ્વારા એક સુંદર અને માહિતીસભર e-zineની શરૂઆત કરવામા આવી છે. જેનાપ્રથમ અંકની નકલ નીચેની લીંક પર વાંચી શકાશે.

[Chlorophyll](#)

IF ANYONE WANT TO SUBSCRIBE TO THIS NEWSLETTER DIRECTLY, PLEASE [CLICK HERE](#).

Forward above link to someone interested in our activities.

નોંધ: "ભરૂચ પ્રકૃતિ મંડળ(ભરૂચ નેચર ક્લબ)"ની નવી ઓળખ હવે "ભરૂચ પ્રકૃતિ સંરક્ષણ મંડળ(ભરૂચ નેચર કન્ઝર્વેશન સોસાયટી)" છે.

NOTE: "Bharuch Nature Club" has been renamed as "Bharuch Nature Conservation Society" now.